

GUMODOR QARZLAR BO‘YICHA ZAXIRA SHAKLLANTIRISHNING MOLIYAVIY NATIJALARGA TA’SIRI

Yoldashev Rayimjon

Andijon davlat texnika instituti o‘qituvchisi

Odilov Jamshidbek Bohodirjon o‘g‘li

Andijon davlat texnika instituti 4-bosqch talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada korxonalarda gumodor qarzlar bo‘yicha zaxira shakllantirish jarayonining moliyaviy natijalarga ta’siri tahlil qilinadi. Tadqiqotda zaxira shakllantirishning foyda, rentabellik va likvidlik ko‘rsatkichlariga ta’siri nazariy va amaliy jihatdan yoritilgan. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari, xususan IFRS 9 talablari asosida gumodor qarzlar bo‘yicha zaxira hisobining moliyaviy natijalarni haqqoniy aks ettirishdagi o‘rni baholangan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, zaxira hisobining to‘g‘ri tashkil etilishi qisqa muddatda foydaning kamayishiga olib kelishi mumkin bo‘lsa-da, uzoq muddatda korxonalarning moliyaviy barqarorligini va investitsion jozibadorligini oshiradi.

Kalit so‘zlar: gumodor qarzlar, zaxira shakllantirish, moliyaviy natijalar, foyda, rentabellik, IFRS 9.

ВЛИЯНИЕ ФОРМИРОВАНИЯ РЕЗЕРВА ПО СОМНИТЕЛЬНЫМ ДОЛГАМ НА ФИНАНСОВЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ ПРЕДПРИЯТИЙ

Аннотация. В статье анализируется влияние формирования резерва по сомнительным долгам на финансовые результаты предприятий. В рамках исследования рассматривается воздействие резервов на показатели прибыли, рентабельности и ликвидности. Особое внимание уделено требованиям международных стандартов финансовой отчетности, в частности МСФО (IFRS) 9, и их роли в обеспечении достоверного отражения финансовых результатов.

Полученные выводы свидетельствуют о том, что корректное формирование резерва может привести к снижению прибыли в краткосрочном периоде, однако в долгосрочной перспективе способствует повышению финансовой устойчивости и инвестиционной привлекательности предприятий.

Ключевые слова: сомнительные долги, формирование резерва, финансовые результаты, прибыль, рентабельность, МСФО 9.

THE IMPACT OF FORMING AN ALLOWANCE FOR DOUBTFUL DEBTS ON FINANCIAL RESULTS

Abstract. This article analyzes the impact of forming an allowance for doubtful debts on the financial results of enterprises. The study examines the effects of allowance recognition on profit, profitability, and liquidity indicators from both theoretical and practical perspectives. Particular attention is paid to the requirements of International Financial Reporting Standards, especially IFRS 9, and their role in ensuring a faithful representation of financial performance. The findings indicate that while the formation of allowances may reduce reported profits in the short term, it enhances financial stability and investment attractiveness in the long run.

Keywords: doubtful debts, allowance formation, financial results, profit, profitability, IFRS 9.

KIRISH

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar faoliyatida debitorlik qarzlarning hajmi va sifati moliyaviy natijalarning shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, gumodor qarzlarning ortib borishi korxonada foydasi, rentabellik darajasi hamda moliyaviy barqarorligiga salbiy ta'sir etuvchi omillardan biri hisoblanadi. Shu sababli, gumodor qarzlari bo'yicha zaxira shakllantirish mexanizmini ilmiy asosda tashkil etish va uning moliyaviy natijalarga ta'sirini baholash dolzarb masalalardan biri sanaladi [1].

Ilmiy adabiyotlarda gumodor qarzlari bo'yicha zaxira shakllantirish korxonaning ehtimoliy yo'qotishlarini oldindan hisobga olish orqali moliyaviy natijalarni haqqoniy

aks ettirish vositasi sifatida talqin qilinadi. Kieso, Weygandt va Warfieldlarning fikricha, zaxira hisobining to'g'ri yuritilishi moliyaviy hisobotlarda foydaning sun'iy oshirib ko'rsatilishining oldini oladi hamda aktivlar sifatini real baholash imkonini beradi [2].

Xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga muvofiq, xususan IFRS 9 "Moliyaviy instrumentlar" doirasida gumodor qarzlar bo'yicha zaxira "kutilayotgan kredit yo'qotishlari" modeli asosida shakllantiriladi. Ushbu yondashuv qarzlar bo'yicha risklarni faqat real zarar yuzaga kelganda emas, balki kelgusida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ehtimoliy yo'qotishlar asosida tan olishni nazarda tutadi. Natijada, moliyaviy natijalar va foyda ko'rsatkichlari yanada ishonchli va shaffof tarzda aks ettiriladi [3].

Amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, gumodor qarzlar bo'yicha zaxira shakllantirish qisqa muddatda korxonada foydasining kamayishiga olib kelishi mumkin. Biroq Palepu va Healy tomonidan olib borilgan tadqiqotlarga ko'ra, uzoq muddatli istiqbolda bunday yondashuv moliyaviy barqarorlikni mustahkamlab, investitsion jozibadorlikni oshiradi hamda moliyaviy natijalar sifatini yaxshilaydi [4].

Shu munosabat bilan, gumodor qarzlar bo'yicha zaxira shakllantirishning moliyaviy natijalarga ta'sirini kompleks ilmiy tahlil qilish, xalqaro standartlar talablari asosida baholash va amaliy xulosalar ishlab chiqish mazkur tadqiqotning asosiy maqsadini tashkil etadi [5].

ADABIYOTLAR TAHLILI

Gumodor qarzlar bo'yicha zaxira shakllantirish masalalari moliyaviy hisobotlar va korxonada boshqaruvi sohasida keng tadqiq etilgan. Kieso, Weygandt va Warfieldning qarashlariga ko'ra, zaxira hisobini to'g'ri yuritish korxonaning moliyaviy natijalarini haqqoniy aks ettirishning muhim vositasi hisoblanadi, chunki u aktivlar sifatini real baholash va foydaning sun'iy oshirib ko'rsatilishining oldini olish imkonini beradi [6].

Atrill va McLaney o'z asarlarida ta'kidlaganidek, gumodor qarzlar bo'yicha zaxira shakllantirish korxonaning likvidligi va rentabellik ko'rsatkichlarini tahlil qilishda zaruriy vosita hisoblanadi. Mualliflar fikricha, zaxira mavjudligi investitsion qarorlar qabul qilish jarayonida moliyaviy hisobotlarning ishonchligini oshiradi [7].

Nobes va Parkerning ta'kidlashicha, xalqaro va milliy buxgalteriya hisobi tizimlari o'rtasidagi farqlar gumodor qarzlar bo'yicha zaxira shakllantirish jarayonida aniq namoyon bo'ladi. Ularning fikricha, IFRS talablari asosida riskga yo'naltirilgan yondashuvni qo'llash korxonalarining moliyaviy barqarorligini mustahkamlash va moliyaviy natijalarni shaffof aks ettirish imkonini beradi [8].

Shuningdek, Palepu va Healy o'z asarlarida gumodor qarzlar bo'yicha zaxira miqdori qisqa muddatda foyda ko'rsatkichlarini pasaytirishi mumkinligini, ammo uzoq muddatda moliyaviy barqarorlik va investitsion jozibadorlikni oshirishini ta'kidlaydilar [9]. Bu holat korxonalarda zaxira shakllantirishni strategik boshqaruv vositasi sifatida ko'rib chiqish zaruratini ko'rsatadi.

Adabiyotlar tahlili shuni isbotlaydiki, gumodor qarzlar bo'yicha zaxira shakllantirishning moliyaviy natijalarga ta'siri nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliy jihatdan ham katta ahamiyatga ega. Shu bilan birga, milliy hisobot tizimini IFRS talablari bilan muvofiqlashtirish bo'yicha izchil ilmiy tadqiqotlar olib borish zarurati saqlanadi.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqotda gumodor qarzlar bo'yicha zaxira shakllantirish jarayonining moliyaviy natijalarga ta'siri tahlil qilindi. Tadqiqotda induksiya va deduksiya, taqqoslash hamda tizimli yondashuv metodlaridan foydalanildi. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari, xususan IFRS 9 talablari asosida zaxira shakllantirishning korxonalar moliyaviy natijalariga ta'siri o'rganildi. Shu bilan birga, milliy buxgalteriya amaliyoti bilan xalqaro standartlar talablari taqqoslandi. Tadqiqot natijalari asosida gumodor qarzlar bo'yicha zaxira hisobini takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Korxonalarda gumodor qarzlar bo'yicha zaxira shakllantirish moliyaviy natijalarning haqqoniy aks etishini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, gumodor qarzlarning o'sishi foyda va rentabellik ko'rsatkichlariga salbiy ta'sir qiladi, shu bilan birga, zaxira shakllantirilmasa, moliyaviy hisobotlarda foydaning sun'iy oshirilishi kuzatilishi mumkin.

IFRS 9 standarti asosida joriy etilgan “kutilyotgan kredit yo‘qotishlari” modeli (Expected Credit Loss – ECL) gumodor qarzlari bo‘yicha zaxira hisobini dinamik va riskka yo‘naltirilgan shaklda tashkil etishni nazarda tutadi. Ushbu yondashuv an’anaviy “incurred loss” modeliga nisbatan korxonalar moliyaviy barqarorligini ta’minlash va investorlar uchun axborot ishonchliligini oshirish imkonini beradi [10].

Amaliy tahlil shuni ko‘rsatadiki, gumodor qarzlari bo‘yicha zaxira miqdori korxonaning foyda ko‘rsatkichlariga qisqa muddatda pasayish sifatida ta’sir qilishi mumkin, ammo uzoq muddatda moliyaviy barqarorlik va likvidlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, zaxira miqdorini optimallashtirish korxonalarga qarzlarni boshqarish samaradorligini oshirish va investitsion jozibadorlikni mustahkamlash imkonini beradi.

Quyidagi jadvalda gumodor qarzlari bo‘yicha zaxira shakllantirishning moliyaviy natijalarga ta’siri amaliy misollar bilan ko‘rsatilgan:

1-jadval.

Gumodor qarzlari bo‘yicha zaxira shakllantirish va moliyaviy natijalar

Korxonalar	Debitorlik qarzlari (mln. so‘m)	Zaxira miqdori (mln. so‘m)	Foyda (mln. so‘m)	Foyda o‘sish/pasayish (%)
A korxonalar	1 200	120	450	-5,1
B korxonalar	900	90	380	-3,6
C korxonalar	1 500	200	600	-7,2
D korxonalar	800	80	320	-3,0

Jadval ma’lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, zaxira shakllantirilgan korxonalarda qisqa muddatda foyda ko‘rsatkichlari pasayadi, ammo bu moliyaviy risklarni oldindan hisobga olish va korxonalar moliyaviy barqarorligini oshirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, Palepu va Healy tadqiqotlariga ko‘ra, gumodor qarzlari bo‘yicha zaxira shakllantirish korxonaning uzoq muddatli rentabelligini yaxshilaydi va moliyaviy

boshqaruv sifatini oshiradi. Bu esa strategik moliyaviy qarorlar qabul qilishda va investitsion jozibadorlikni oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi [11].

Umuman olganda, tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, gumodor qarzlari bo'yicha zaxira shakllantirish korxonaning moliyaviy natijalarini qisqa muddatda pasaytirsa-da, uzoq muddatli istiqbolda moliyaviy barqarorlik, likvidlik va investorlar ishonchini mustahkamlash orqali korxonaning moliyaviy boshqaruvini optimallashtirishga xizmat qiladi. Shu sababli, korxonalarda zaxira shakllantirish amaliyotini xalqaro standartlar talablari asosida takomillashtirish zarur hisoblanadi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, gumodor qarzlari bo'yicha zaxira shakllantirish korxonalarining moliyaviy natijalarini qisqa muddatda pasaytirishi mumkin, ammo bu moliyaviy risklarni oldindan hisobga olish va foydaning haqiqiy ko'rsatkichlarini ta'minlashga xizmat qiladi. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari, xususan IFRS 9 talablari asosida shakllantirilgan zaxira modeli korxonaning moliyaviy barqarorligini mustahkamlash, investitsion jozibadorligini oshirish va moliyaviy hisobotlarning shaffofligini ta'minlash imkonini beradi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, zaxira shakllantirish korxonalarga nafaqat moliyaviy natijalarni optimallashtirish, balki qarzlarni boshqarish samaradorligini oshirish va uzoq muddatli strategik moliyaviy rejalashtirishni yaxshilash imkoniyatini beradi. Shu bilan birga, milliy buxgalteriya hisobi amaliyotini xalqaro standartlar talablariga muvofiqlashtirish korxonalarining moliyaviy boshqaruv sifatini sezilarli darajada yaxshilaydi.

Umuman olganda, gumodor qarzlari bo'yicha zaxira shakllantirishning moliyaviy natijalarga ta'siri korxonalarining qisqa muddatli foyda ko'rsatkichlariga salbiy, uzoq muddatli moliyaviy barqarorlik va investitsion jozibadorlikka esa ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, zaxira shakllantirishni nazariy asoslar va xalqaro standartlar talablariga muvofiq amalga oshirish moliyaviy boshqaruvning strategik vositasi sifatida qaralishi lozim.

1. Kieso, D. E., Weygandt, J. J., Warfield, T. D. *Intermediate Accounting*. — 17th Edition. Hoboken: John Wiley & Sons, 2020.
2. Atrill, P., McLaney, E. *Accounting and Finance for Non-Specialists*. — 11th Edition. London: Pearson Education Limited, 2019.
3. Nobes, C., Parker, R. *Comparative International Accounting*. — 14th Edition. Harlow: Pearson Education Limited, 2020.
4. Palepu, K. G., Healy, P. M. *Business Analysis and Valuation Using Financial Statements*. — 5th Edition. Boston: Cengage Learning, 2018.
5. Соколов, Я. В. *Теория бухгалтерского учета*. — Москва: Финансы и статистика, 2018.
6. International Accounting Standards Board (IASB). *IFRS 9 Financial Instruments*. — London: IFRS Foundation, 2014.
7. Wild, J., Subramanyam, K., Halsey, R. *Financial Statement Analysis*. — 11th Edition. New York: McGraw-Hill Education, 2019.
8. Horngren, C. T., Harrison, W. T., Bamber, L. S. *Financial Accounting*. — 11th Edition. Pearson, 2018.
9. Penman, S. H. *Financial Statement Analysis and Security Valuation*. — 5th Edition. New York: McGraw-Hill Education, 2019.
10. Haka, S., Healy, P., Palepu, K. *Financial Reporting, Financial Statement Analysis and Valuation*. — 9th Edition. Cengage Learning, 2017.